

EDITORIAL

Dlouhodobějším předmětem výzkumného zájmu Ústavu pedagogických věd FF MU je škola. K danému tématu jsme v posledních letech realizovali řadu výzkumů zaměřených konkrétně na kulturu školy, na rozhodovací procesy ve škole, na spolupráci učitelů, na různé styly řízení školy a na správu školy, na vztahy školy a rodiny. Ke škole směřují i některé současné výzkumné projekty členů ústavu (demokracie v české škole, inovativní učitel, ICT a kultura školy, speciální školy a rodiče apod.), stejně jako témata disertačních prací dnešních doktorských studentů oboru pedagogika na našem pracovišti.

V monotématickém jádru tohoto sborníku jsme se rozhodli u tématu škola zůstat. Jde ovšem o oblast velmi širokou. Proto ve snaze téma precizovat bereme v potaz některé **charakteristiky kvality školního vzdělávání**, jak jsou pojmenovávány a potvrzovány již realizovanými a respektovanými výzkumy. Zásadními počiny byly v tomto směru např. známá pilotní studie¹ 101 škol v 18 zemích, která přinesla dvanáct indikátorů kvality školního vzdělávání, a na ni v jistém smyslu navazující zpráva evropské komise², která rozšiřuje výčet indikátorů kvality vzdělávání a výchovy ve škole na šestnáct položek, přičemž je nahlíží ve čtyřech hlavních oblastech: (1) vědomosti žáků, které jsou klíčové napříč evropskými zeměmi, (2) schopnosti žáků s úspěchem završovat příslušný stupeň vzdělávání, přecházet na další – vyšší stupně vzdělávacích soustav a studia v nich úspěšně dokončovat, (3) monitorování školního vzdělávání, tedy možnosti rozmanitých zájmových skupin účastnit se procesů sledování a hodnocení práce školy a konečně, (4) zdroje investované do vzdělávání a do struktur, které mají jeho realizaci zajistit.

Význam má každý jednotlivý indikátor, resp. oblast, již se indikátor týká, největší síla však tkví v celistvosti souboru indikátorů. Máme za to, že samotné jádro takového souboru lze nahlédnout ve třech široce laděných charakteristikách: **škola jako místo učení, škola jako místo setkávání a škola jako místo profesního rozvoje**. Těm je také specificky hlavní sekce tohoto čísla sborníku věnována.

1 Pilotní projekt Quality in school education (1997). [cit. 15. 11. 2002] Dostupné z: <URL: <http://www.europa.eu.int/en/comm/dg22/poledu>>

2 European Report on the Quality of School Education: Sixteen Quality Indicators. Report of May 2000 based on the work of the Working Committee on Quality Indicators. [cit. 15. 4. 2004] Dostupné z: <URL: <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/cha/c11063.htm>>

Tato zdánlivě banální triáda charakteristik je v rovině školské politiky i běžné praxe školního života permanentně vystavena mnoha rozmanitým očekáváním, ale také řadě složitých výzev. V rozsahu tohoto sborníku přitom nebylo možné věnovat se všem nastíněným a dalším aspektům těchto tří stále ještě širokých oblastí kvality školy. Nakonec také samotní autoři volbou svých specifických témat rozhodli o konkrétním obsahu monotematické části sborníku.

Uvažujeme-li o škole jako o místě učení, je vcelku jasné, že škola by měla primárně „zařídít“, aby se žáci učili a naučili, a to nejen plejádu vědomostí. Avšak prvotní jasnost tohoto úkolu je vystavena mnoha tlakům například na výběr učiva, na jeho akcenty, na organizaci vyučování, na vytváření optimálních podmínek pro učení, na čas a na mnoho dalších. Koneckonců, jde o aspekt, který mívají školy (paradoxně zcela v souladu s logikou uspořádání věcí) nejméně pod kontrolou. Co vlastně spolehlivě víme o tom, co se děje poté, kdy učitel zavře dveře třídy po vstupu do ní, co můžeme ve vyučovací hodině reálně předvídat, na co se lze do důsledku spolehnout? Nakolik lze vůbec reálně naplánovat autentickou lidskou interakci, ten až intimní vztah učitele a žáka při učení (obou)? Vedle relativních jistot plánování tu mají přední místo četné proměnné, které jen sotva postihneme. A přece je nutno se snažit dosahovat co možná nejjistěji určité úrovně výkonů – žáků i učitelů.

Pohledy a postoje žáků ke škole jako k místu učení se v úvodním příspěvku nazvaném „Proměny ‚žakovství‘ v pražských školách“ zabývají Miroslav Rendl a Alena Škaloudová, členové Pražské skupiny školní etnografie. Jak bývá dobrým zvykem reprezentantů tohoto metodologického přístupu, vycházejí také tito autoři z důkladné a v tomto případě i po deseti letech opakované analýzy výpovědí dětí a z „tvrdých dat“ o jejich prospěchu, rodinném zázemí apod., přičemž zjišťují, jaké to je „být žákem“ – v čem „žakovství“ spočívá, v jakých rovinách se odehrává, jakých nabývá forem, v konkrétnější podobě potom jaké předměty mají žáci v oblíbenosti, jaké mají přátelské vazby ve třídě, v čem se vlastně liší dobří a špatní žáci a jak se tyto jejich charakteristiky proměňují v čase.

Rozdílným neformálním podmínkám vyučování a jejich subjektivním interpretacím především z pohledu žáků se věnuje Helena Grecmanová, olomoucký host sborníku. V úvodu svého příspěvku píše: „Co se v jedné vyučovací hodině děje bez problémů, může jinde vyvolávat obtíže, co se stává někde podnětem pro rozhovory a je sledováno se zájmem a s pozitivním očekáváním, jinde naráží na lhostejnost a je opomíjeno. Žáci rozlišují vyučování, kde je hodně legrace a jsou spokojeni s přístupem učitele, od vyučování, ve kterém se nudí nebo se obávají neočekávaných reakcí. Také učitelé hovoří o třídách, ve kterých rádi vyučují, protože se zde dá dobře pracovat, na rozdíl od jiných tříd, do nichž vstupují neradi.“ Ano, příspěvek Heleny Grecmanové je o vyučovacím klimatu – o jeho charakteristikách, vnitřní struktuře, typech, způsobech výzkumu a samozřejmě také o některých výsledcích jejího zkoumání založených na analýze dotazníku školního klimatu, který upravila a na několika školách použila.

Škola jako místo setkávání – sice každodenní realita, avšak o její složitosti a o složitosti vztahů uvnitř školy, ale i školy a jejích mnoha dalších „vnějších“ subjektů, na prvním místě rodičů, není pochyb, a to zdaleka nejen u nás. A pře-

ce, např. s ohledem na rychle rostoucí schopnost mnoha jiných prostředí nabízet a často i vhodně zprostředkovávat dnes relevantní a někdy až „na tělo ušité“ informace, je právě tato sociální funkce pro školu velkou šancí do budoucna. Přesvědčuje nás o tom řada prognostických studií³ o potenciálních směrech vývoje školy. Opakovaná výzva plynoucí z hromadného charakteru vyučování a individuálního rázu učení je pro školu stálým úkolem k řešení. Nabídnout svůj prostor i odbornost jako místo skutečného setkávání lidí ve věcech jejich rozvoje však škola může, i když to pro ni není z mnoha důvodů nijak snadné.

Jak obtížné je nejen popsat, ale především skutečně pochopit komplexní jev, který bývá označován jako „kultura školy“ a který v sobě zahrnuje všechny dimenze školního života, především však téma vztahů, hodnot, norem, vizí a rozvoje, a to ve formální i neformální rovině sociálního života školy a v jejích vnitřních i vnějších vztazích, si vyzkoušeli v uplynulých třech letech členové týmu Milana Pola (Lenka Hloušková, Petr Novotný, Jiří Zounek a dílčím způsobem také Martin Sedláček a Eva Václavíková) řešícího výzkumný projekt o kultuře školy. Jedním z výstupů tohoto projektu je text prezentovaný v tomto sborníku. Autoři jej nazvali „Vnitřní a vnější souvislosti fungování školy a její kultury“.

Především vnější dimenzi sociálního života školy je věnován další příspěvek v této části sborníku. Vzešel z pera Milady Rabušicové, Kláry Šed'ové, Kateřiny Trnkové a Vlastimila Čiháčka, kteří se v tomto uskupení v minulých třech letech výzkumně věnovali široké oblasti vztahů školy a rodiny. Příspěvek je nazván „K otevřenosti škol vůči rodičům a veřejnosti“, vychází z konceptu otevřené (respektive komunitní školy) a na základě dat získaných dotazníkovým šetřením a rozhovory s učiteli a řediteli českých škol v něm autoři shledávají, že k pěstování příslušných vnějších vztahů je třeba na prvním místě „naladěnosti k nim“, tedy určité názorové klima ve škole, které převládá a vede školu a lidi v ní právě k typu chování a jednání, které bychom mohli označit jako „otevřené“. Současně se však ukazuje jistý rozpor mezi realitou a onou „naladěností“, jenž by se dal vyjádřit takto: „myšlenka je správná, my ji ale vlivem vnějších okolností nemůžeme důsledně naplňovat.“

Otázkou vztahů školy s rodiči se na specifickém příkladu speciálních škol věnuje dále Vlastimil Čiháček. Téma rozvíjí zejména v oblasti zájmů rodičů, respektive ve způsobech, jakými rodiče projevují svoje názory a prosazují svoje zájmy, a to jak v individuální rovině, tak v podobě organizovaných a ad hoc vzniklých skupinových aktivit.

Také představa školy jako místa profesního rozvoje má více dimenzí. Nejde jen o to zvládnout už tak dost složitý proces, jakým je odborný rozvoj učitelů v každém z jejich předmětových zaměření a v širokém slova smyslu jejich osobnostní rozvoj. Kromě toho a současně jde ve škole o to vztáhnout učení (nejen pedagogických) odborníků ke škole jako celku a k jejímu rozvoji. Jde tedy o spo-

³ Srov. např. Haas, John. D. Educational Futures: Six Scenarios. In: Burdin, Joel L. (ed.) School Leadership. A Contemporary Reader. Newbury Park – London – New Delhi, SAGE Publications 1989, s. 425-442. ISBN 0-8039-3362-2.

lečné učení a rozvoj lidí a školy, o přibližování se k ideálu školy jako smysluplně se učící entity. Pro všechny.

Nad kontinuálním vzděláváním učitelů v souvislostech se změnami učitelské profese se ve svém přehledově laděném sdělení zamýšlí banskobystriická kolegyně Bronislava Kasáčová. Z hlediska tematického zadání tohoto sborníku je zajímavý mimo jiné závěr, k němuž dospívá: „Pre celoživotné vzdelávanie učiteľov v škole si treba uvedomiť, že ľudia budú chcieť pokračovať vo vzdelávaní, len ak budú chcieť, ak budú mať pozitívne skúsenosti z doterajšieho vzdelávania a pocit osobného prospechu, ak budú vidieť význam vzdelávania, ak budú mať dostupné a vhodné príležitosti z hľadiska času, finančnej náročnosti, ak dosiahnutý efekt bude uznaný pracoviskom a najmä ak budú stotožnení s jeho významom pre seba, kolegov a svoju prácu.“

Dalším teoretickým příspěvkem k tématu škola jako místo profesního rozvoje je přehledová stať Petra Novotného. Pojednává o inovacích v práci učitele, přičemž autor o nich uvažuje ve třech rovinách: osobnostní, technologické a kulturní. Jen stěžít si je lze představit bez prostředí podporujícího učení v širokém slova smyslu, mezi jehož charakteristiky na předním místě patří naplňování potřeb učícího se jedince, v tomto případě učitele.

V souhrnu vzato, vybrané tři charakteristiky práce kvalitní školy představují soubory nelehkých, ale naléhavých úkolů, které – budou-li alespoň částečně zvládnuty – mohou škole pomoci lépe nacházet adekvátní místo v dnešní společnosti a především být žákům, rodičům, učitelům a dalším pracovníkům ve škole, jakož i celému školnímu okolí čímsi skutečně smysluplným a snad i dobře fungujícím.

Do dalších částí sborníku jsou již tradičně řazeny texty členů ústavu, které svým zaměřením překračují vymezení monotematického bloku. Jiří Zounek v příspěvku „K problematice konvergence informačních a komunikačních technologií a školy“ sděluje výsledky teoretické přípravy v rámci svého postdoktorského projektu. Dana Knotová v příspěvku „Vzdělávání poradců v České republice“ prezentuje závěry, k nimž dospěl celý pracovní tým Ústavu pedagogických věd FF MU ve výzkumném projektu řešeném na zadání Národního vzdělávacího fondu v loňském roce.

Jako obvykle se ve sborníku našeho ústavu snažíme představit také vybrané texty našich studentů. Jsou založeny na jejich závěrečných, bakalářských, magisterských nebo doktorských pracích a projektech. Jejich tematická šíře je značná a vypovídá nejen o pestrosti zájmů samotných studentů, ale zprostředkovaně snad i o impulsích a inspiracích, kterých se jim dostává od pedagogů ústavu, kteří studentské práce vedou.

V dalším oddíle sborníku se pak mohou čtenáři seznámit se zprávami z některých významnějších konferencí, kterých se členové ústavu a interní doktorandi v průběhu minulého roku zúčastnili.

Sborník uzavírá vzpomínka na dlouholetou členku pracoviště prof. Lili Monatovou, jež v loňském roce zemřela.

Je přáním redakční rady sborníku, aby se toto číslo stalo srozumitelným dokladem o významných aspektech mnohostranné činnosti ústavu. Sborníkem

chceme naznačit důležitost, jakou přikládáme výzkumné práci i práci se studenty. Konečně, sborník by měl navázat i na dlouhodobější snahu ústavu reflektovat nejen dimenzi přítomnosti, ale pokud možno ústrojně ji vidět v kontextu minulých a snad i příštích usilování o rozvoj tohoto pedagogického pracoviště a oboru pedagogika.

Za redakční radu Milan Pol a Milada Rabušicová

